

TÖRTÉNETI IRODALOM

Fontes Rerum Byzantinarum sumptibus academiae caesareae scientiarum accuravit W. Regel. Tomus I. Fasciculus I. Petropoli. A. MDCCCXCII.

A byzanti irodalom terén az újabb időben élénk mozgalom állapítható meg, mely kiváltképen e három jelenségben nyilvánul, úgy mint, 1. kiadott és kiadatlan byzanti írók edícióiban. 2. egy ezen irodalommal foglalkozó folyóirat alapításában Münchenben. 3. Krumbacher Károly müncheni tanár azon korszakalkotó művében, melynek czíme »Geschichte der Byzantinischen Litteratur von Justinian bis zum Ende des oströmischen Reiches« (527—1453), megjelent Münchenben 1891-ben. A bonni kiadás fogyatkozásaira már rég óta ismételten reá mutattak a byzanti irodalommal behatóan foglalkozók közül néhányan; így ezen edícióban, hogy példára hivatkozzam, *Theophanes continuatus*-ának szövege, melyet csak egy párizsi kéziratból ismerünk, nincs a későbbi excerpták gondos felhasználása által kellőkép megtisztítva, pedig éppen a számos excerpták következtében történt, hogy a főmunka újabb másolatokat nem ért.¹⁾ Krumbacher méltán írhatta, hogy a Niebuhr által kezdeményezett s a berlini akadémia által folytatott bonni kiadás 49 kötete (1828—1878)²⁾ eltekintve attól, hogy néhány oly író is tartalmaz, a kik még a párizsi kiadás velencei utánnnyomatában nem fordulnak elő, névszerint Konst. Porphyrogenetost, s kivéven a kiveendőket, nem egyéb, mint a párizsi kiadás hiányosan felülvizsgált lenyomata. Ezért vált szükségessé az ezen edícióban foglalt írók újabb kiadása s Boor Károly Theophanesnek s Theophylaktos Simokattesnek általa eszközölt kiadásával a későbbi kiadóknak minden tekintetben követendő például szolgálhat.

¹⁾ *L. Krumbacher* id. m. 126-ik l.

²⁾ Ezen series utolsó kötetét, mely Zonarást tartalmazza, Büttner-Wubst készíti sajtó alá. Nem tudom, hogy ez a kötet már megjelent-e, vagy sem.

A pétervári akadémia szóban forgó editiójának első füzeté a XII. évszáz byzanti történetének gyér forrásmunkái közül néhány politikai szónoklatot tartalmaz, számszerint tizet, melyek kettő kivételével mind eddig kiadatlanok voltak. A kiadók *W. Regel* és *N. Novossadsky*, mint a hogy előbeszédökben mondják, a beszédeket egynek kivételével az escuriali könyvtár II. f. 10 jelzetű kézirati példányában fedezték fel, mely kézirat keltje a XIV-ik évszázra tehető. A kézirat, mely felettébb kis betűkkel van írva, s számos betű összevonást mutat fel, már ezen okokból is, de leginkább azért, mert a leírók igen halovány tentával irták, nehezen olvasható. A kézirat kezdete elveszett, még pedig az első negyvennyolcz levél hiányzik, s a codex vége sem teljes. A kézirat kezdetén s végén a lapszélek megsérültek. Két kéz írta a codexet, mely Keleten készült s azon munkák gyűjteményéből való volt, melyeket II. Philep 1576. április 30-ikán ajándékozott szent Lőrincz klostromának Escurialban. A szövegekben számos hiba fordul elő, melyeknek a kiadók csupán legfeltünőbbjeit igazították ki; oly alakokat azonban, melyek a hellén remekíróknál szokásos írásmódtól eltérnek, de a népnyelv használatában megvoltak, vagy legalább abban meglehettek, mint az imperfectum és plusquam perfectum szókezdő augmentumának hiányát, érintetlenül hagyták.

Az egész füzet 182 lapra terjed, melyből az előszóra, illetőleg bevezetésre, XX lap esik. A lapok alján előforduló jegyzetek, a codex hibás szóalakjait s az idézett forrásokat tartalmazza.

A XII. évszázból való byzanti tört. források, mint a kiadók az előszóban helyesen jegyzik meg, gyér számban fordulnak elő s szerintök Anna Komnena s Nicetas Akominatos művei kivételével Kinnamos János történeti munkája hét kötetére szorítkoznak. Az említett escuriali codexben Kinnamos egy beszédjéről történik említés, melyet az Angelos házból származott császárok egyikéhez intézett. Kinnamos részt vett Zimonynak Manuel császár által való ostrománál, ki tudvalevőleg magyar anyától született. »Szerinte törvény a magyaroknál, hogy a királyt testvére kövesse a trónon. Azt is ő tartotta fenn, hogy a magyarok az örököszt »Úr«-uknak nevezték.«¹⁾ »Mivelődestörténeti tekintetben fontos — írja Marczali — hogy Zeugme (Zimony) ostrománál, melynél ő (Kinnamos) jelen volt, az ostromlott magyarok a babona fegyverét, a

¹⁾ L. Marczali Henrik: »A magyar történet kútfői stb.« című. jeles műve 105-ik lapján.

varázslást is igénybe vették.«¹⁾ A »Fontes rerum Byzantina-rum« kiadói a XII. évszáz tört. forrásmunkái közt Nikephoros Bryennius történeti munkáját is megemlíthették volna, a melyet részben a XII. évszázban irt s benne ezen évszáz első két évtizedét is felölelte. A tudós kiadók talán Neophytost is felemlíthették volna a mondott időszak történeti forrásai közt, mert nemcsak tiz szónoklata maradt meg, de egy történeti vonatkozású levele is, melyben a latin uralom ideje alatt a cyprusi nép s az orthodox egyház szomorú sorsát írja le.²⁾ Ily kevés forrás mellett a szóban forgó füzet politikai jellegű szónoklatai a XII-ik évszáz byzanti történetének jelentékeny pótlékát alkotják s a történész nem egy oly adatot fog bennök találni, a melyet másutt hiába keresne és több oly adattal fog e szövegek rendjén találkozni, a melyek a krónikákban foglalt elbeszélést kiegészítik s megvilágosítják. Ezen szónoklatok legnagyobb része ünnepélyes alkalmakból az összesereglett nép előtt tartatott, így a császárok trónra lépte vagy elhalálzások alkalmából, vagy a midón a kivívt győzelem után a fővárosba ünnepélyesen vonultak be, vagy a midón az új patriárkha iktatása ment véghez. Hogy ezen szónoklatok mily jelentőséggel bírnak, már abból is kitűnik, hogy Niketas Akominatos és mások, mint a hogy erre a kiadók ismételtlen figyelmeztetnek, ezen forrásokat történeti elbeszéléseikben céljaikra felhasználták.

Eustathios, thessaloniki metropolitának, a szóban forgó füzetben hét beszéde foglaltatik, melyeket a kiadók a hetedik kivételével, mint a hogy fennebb megjegyeztük, az említett escuriali kéziratban találtak. Ezen szónoklatok után Mikhael, thessaloniki rhetor, három beszéde következik, melyek szintén az escuriali kéziratból vannak véve. Azokból, melyeket a kiadók bevezetésszerű előszavakban, melyet inkább »introductio«-nak, mint »praefatio«-nak címezhetek volna, a két szónokról s az általok kiadott szónoklataikról közlésesznek, különös tekintettel hazai történetünkre a legfontosabbak az itt következőkben foglaltatnak.

Eustathios Konstantinápolyban nevelődött, elején egy diakon helyét foglalta el a Sz. Sophia templomban s ezenkívül a szónoklat nyilvános tanára volt. 1175-ben thessaloniki érseknek neveztetett ki s innen kezdve magas hivatala ügyeinek szentelte kiváló tehetségeit. Mint korának kiváló tudósa a szerzetek rendetlenül kezelt, vesztére hagyott könyvtáaira

¹⁾ A id. m. 106-ik lapján.

²⁾ L. *Krumbacher* id. műve 88-ik l.

különös figyelmet fordított s a szerzeteseket intve intette, hogy kincseik felett őrködjenek, mert majd utánok mások fognak jönni, a kik az irodalom iránt érdeklődők lesznek. A szerzetes-állapotról írt művében a szerzeteseket ily kemény szavakkal illette: »Oh te tudatlan, miért teszed a zárdakönyvtárokat saját lelkedhez hasonlóvá, és mert te minden ismeret nélkül szükölködöl, azon vagy, hogy ezekből is eltávolítsd a könyvtartó polgárokat.«¹⁾

A »*Fontes Rerum Byzantinorum*« kiadói Eustathiosról emlékezve megemlíthették volna Thessalonik városa ostromáról írt munkáját, mint a XII-ik évszáz gyér történeti forrásainak egyikét.²⁾ Tafel Eustathios szónoki műveinek legnagyobb részét még a jelen évszáz első felében adta ki, de az escuriali kéziratban lappangó huszonegy szónoklatáról tudomással nem hírt, a melyek közül, mint a hogy fennebb érintettük, a szóban forgó kötet kiadói hatot tettek közre, meg toldva egy hetedikkel, mely az escuriali kéziratban nem fordul elő s csak az oxfordiban van meg. Az először kiadott beszédek elsejét Eustathios már mint thessaloniki érsek 1175-ben tartotta s ebben Manuel császárt magasztalja úgy a harc terén kivívott győzelmeiért, mint a béke idejében szerzett érdemeiért. A közrebocsátott beszédek másodikát Dukas János sebastos és nagy hetairarkha jelenlétében tartotta, ki császári megbízással jött Thessalonikba. Ezen beszédében Eustathios előbb Manuel császár győzelmeit dicsóíti, majd áttér Dukas hadi pályája dicséretére, ki még mint serdülő ifjú fegyverek közt forgott, utóbb a seldzukok ellen küzdött Kis-Ázsiában, majd a szerbek és magyarok ellen harczolt az Al-Dunánál s az itáliai hadjáratban magát kitüntette. Ez a beszéd 1175 és 80 közt tartatott. A sorrend szerint való harmadik beszédben, melyet megelőzőleg már Tafel kiadott egy oxfordi kéziratból, szó van a császár igyekezetéről a seldzukokat a keresztény vallásra áttéríteni. E beszédben említés történik a Manuel császár által épített várakról Kis-Ázsiában s az általa folytatott hadjáratról Dalmatiában s a Duna partján a szerbek és magyarok ellen, majd a velencei hadjáratról. Végül Manuel császár jártassága a theologiában s szónoki tehetsége magasztaltatik. Ezt a beszédet E. 1174-ben tartotta. A szóban forgó fizetben foglalt beszédek negyedikét E. Manuel császár jelenlétében mondta, a kit erre polgártársaitól megbizva a város kapui előtt fogadott ünnepélyesen. Ezen beszédében is a császár hadi tetteit

¹⁾ L. *Krumbacher* id. munkája 242—243. .

²⁾ Megjelent a bonni kiadásban.

magasztalja, jelesen a Kis-Ázsiában a seldzükök ellen folytatott hadakozásai közt véghez vitteket. Ez a kis-ázsiai hadjárat 1178-ban történt, mely évszám helyett az ismertetésünk tárgyát alkotó füzetben három helyen 1078 áll, bizonyára sajtóhibából. Az ötödik beszédet E. Manuel császár menyje Ágnes francia hercegnének Konstantinápolyba való szerencsés megérkezése alkalmából 1179-ben tartotta. A hatodik beszédben E. ujlag Manuel császár uralkodását magasztalja s felemlíti, hogy az egész világ népei nevét nagy tisztelettel említik s készek neki engedelmeskedni; trónja elé a szlávok, paeonok, magyarok, dalmaták, arabok, örmények, aethiopok, olaszok, alemannok követjei és hercegei járulnak s nincs oly nyelv, melyet a főváros utczáin nem beszélnének. A császár 1173-ban Kis-Ázsiában kivívott sikerét s ugyanezen évben Itáliában viselt dolgait. E. ugyanezen szónoklatában magasztalólag említi, melyet úgy látszik, az 1174. év elején mondott. A magyarokat az említett helyen, hol a különböző népek követségéről szól, skytháknak nevezi: *καὶ τὸν πρὸν Σκυθῶν ἔξω μαθηῶν καὶ οὗ μὲ ξενίσει τῆς θέας, Ἡλιόρος δὲ καὶ Δαλιμάται καὶ πᾶν ὄσον τούτοις προσοικον* stb., l. a 94-ik lapon. A VII-ik beszédben Eustathios, a császárt arra kéri, hogy a vízhiányon segítettő Byzantium régi vízvezetőjét megigazítsa.

Mihály thessaloniki rhetornak az escuriali kéziratban levő négy beszédjéből a pétervári nagy munka kiadói az I. k. első füzetébe hármat vettek fel, melyek mind kiadatlanok. A kiadók e három beszéd utolsóját 1150-ről, elsejét 1153-ról s másodikát 1155-ről keltezik. Mihály életiratából a kiadók e néhány adatot hozzák fel: M., úgy látszik, Thessalonikban született, s a Sz. Sophia templom diakonjainak egyike volt, később a rhetorok mesterének tisztjét és méltóságát viselte, mely tisztségétől azonban 1156-tól megfosztatott, mikor nyilvánossá lett, hogy Soterikhos, antiochiai patriarkha, tévtanait vallja. A három beszéd elsejében, mely a szóba forgó füzet nyolczadik beszédjét alkotja, Mihály rhetor Manuel császártájt írja le röviden, mely hadjárat 1151-ben Zimony bevételével végződött. Mihály ezt a beszédjét 1153-ban tartotta. A három beszéd másodikika áradozik Manuel császár dicséretében. Ebben is szó van a szerbek és magyarok ellen folytatott hadjáratról. Szerbia zupanja a császár erejét megismervén, elszakad a magyaroktól s a császárnak engedelmességet fogad. A magyarok is, mikor látják, hogy a császár seregével a Dunához közeledik, neki békét ajánlanak. Ebben a beszédben az 1155-ben történekről van szó, mert Kinnamosból és Niketas Akomina-

tos könyveiből tudva van, hogy 1155-ben Manuel nagy sereget gyűjtött a Duna partjára s Géza, a magyarok királya e fenyegető előkészületek hírére neki békeajánlatokat tett. Mihály harmadik beszédében, melylyel az ismertetésünk tárgyát alkotó beszédek végződnek, Manuel császárt egekig magasztalja; ezt a beszédét a császár jelenlétében a Sz. Sophia templomban mondatta. Ebben a szónok Manuel császár hadi dicsőségét ecseteli a legfényesebb színekkel. A kiadók, úgy látják, hogy ez a beszéd az 1149-ik évben történt szerb hadjárat alkalmából tartatott.

Eustathios s Mikhael a régi irodalomban való jártasságokat kimutatandók a korabeli népeket a hellén s latin klasszikusoknál előforduló népnevekkel szeretik nevezni, így skythakról, tauroskythakról,¹⁾ dákokról, pannonokról beszélnek. A hellén irodalomban és az ó testamentomi könyvekben való jártasságokat mithologiai vonatkozásokkal és idézetekkel is igyekeznek kitüntetni, így Eustathios Aristotelest, Plutarkhost, Homert, Hesiodot, Aristophanest s másokat sűrűn idéz. Eustathios Homernek egyik legjelesebb ismerője s magyarázója volt s ennél fogva nincs miért csodalkoznunk azon, hogy szónoklataiba oly gyakran fűz be Homer műveiből vett idézeteket.

A szóban forgó füzet kiadói egy valóban hézagpótló munkát végeztek, s a kik ez első füzetet áttanulmányozták, nem ok nélkül érdeklől fogják várni a következők megjelenését.

GR. KUUN GÉZA.

Gróf Széchenyi István hírlapi cikkei. A M. T. Akadémia megbízásából összeállította, bevezetéssel s jegyzetekkel ellátta Zichy Antal. I. kötet. (1828—1843.) Budapest, 1893. 8-r. LXIV, 564 lap.

Széchenyi István összes műveiből immár a hetedik kötet is elhagyta a sajtót, s mint e kötet előszavából értesülünk, a nyolczadik is nem sokára követni fogja. Ez úttal Széchenyinek hírlapi cikkeit kapjuk összegyűjtve, a melyek a Felső-magyarországi Minerva, Társalkodó, Jelenkor, stb. hasábjain jelentek meg először.

Az időszaki sajtó, a melynek Széchenyi mintegy a megalkotója, alig méltatá figyelmére e kötetet, talán azért, mert e kötet távol van attól, hogy pusztán csak a napi érdeklődést szolgálja s elégítse ki. De tudományos bece s történeti fon-

¹⁾ L. a 142-ik lapon.